

A. Bryman, Samhällsvetenskapliga metoder (2002). Mahmo-Liber

Forskningsstrategier – kvantitativ och kvalitativ forskning

Många författare som skriver om metodologiska frågeställningar skiljer ofta mellan kvantitativ och kvalitativ forskning. Distinktionens ställning eller status är tvetydig; vissa författare menar att det handlar om en grundläggande skillnad, medan andra tycker att det inte längre är någon användbar åtskillnad eller att den till och med är "falsk" (Layder, 1993, s. 110). Det finns emellertid inte särskilt mycket som tyder på att skillnaden blir mindre, tvärtom – det verkar som om den blir både viktigare och tydligare.

Jag använder ofta distinktionen kvantitativt-kvalita-

tivt i denna bok, eftersom den enligt min mening handlar om ett fruktbart sätt att klassificera olika metoder eller tillvägagångssätt inom samhällsvetenskaplig forskning. Skillnaden kan också fungera som ett paraply som täcker ett stort antal frågeställningar rörande samhällsvetenskaplig praxis.

Vid en första anblick kan det tyckas som om åtskillnaden mellan kvantitativt och kvalitativt bara handlar om det faktum att kvantitativa forskare mäter olika företeelser och att kvalitativa forskare inte gör det (eller mäter på ett annat sätt). Det finns faktiskt en sådan tendens, men många författare menar att olikheterna går djupare än att bara handla om den tämligen ytliga frågan om huruvida man använder sig av kvantifiering eller ej. För många författare och forskare skiljer sig kvantitativ och kvalitativ forskning åt när det gäller

1.12

både den kunskapsteoretiska grundvalen och flera andra frågeställningar.

Om vi utgår från de teman som varit fokus för de tre senaste avsnitten – sambandet mellan teori och forskning, kunskapsteoretiska överväganden och ontologiska frågor – antar kvantitativ respektive kvalitativ forskning

formen av två specifika *forskningsstrategier*. Med det begreppet avser jag helt enkelt en generell inriktning när det gäller genomförandet av samhällsvetenskaplig forskning. Tabell 1.1 ger utifrån dessa teman en översiktlig bild av skillnaderna mellan kvantitativ och kvalitativ forskning.

Tabell 1.1 Grundläggande skillnader mellan kvantitativa och kvalitativa forskningsstrategier.

	Kvantitativ	Kvalitativ
Huvudsaklig inriktning när det gäller vilken roll teorin ska spela i relation till forskning.	Deduktiv, prövning av teorier.	Induktiv, teorigenerering.
Kunskapsteoretisk inriktning.	Naturvetenskaplig modell, framför allt positivism.	Ett tolkande synsätt.
Ontologisk inriktning.	Objektivism.	Konstruktionism.

Kvantitativ forskning kan alltså betraktas som en forskningsstrategi som betonar kvantifiering när det gäller insamling och analys av data och att den

- innehåller ett deduktivt synsätt på förhållandet mellan teori och praktisk forskning, där tyngden ligger på prövning av teorier,
- har införlivat den naturvetenskapliga modellens normer och tillvägagångssätt, framför allt när det gäller positivismen,
- rymmer en uppfattning om den sociala verkligheten som går ut på att den utgör en yttre och objektiv verklighet.

Till skillnad från detta kan kvalitativ forskning uppfattas som en forskningsstrategi som vanligtvis lägger vikt vid ord och inte kvantifiering under insamlingen och analysen av data och att den

- i huvudsak betonar ett induktivt synsätt på relationen mellan teori och forskning, där tyngden läggs på generering av teorier,
- tar avstånd från den naturvetenskapliga modellens normer och tillvägagångssätt (framför allt när det gäller positivismen) och i stället föredrar att lägga vikten vid hur individerna uppfattar och tolkar sin sociala verklighet,
- rymmer en bild av den sociala verkligheten som en ständigt föränderlig egenskap som hör till individernas skapande och konstruerande förmåga.

Det ryms emellertid mycket mer i distinktionen mellan kvantitativ och kvalitativ forskning än vad denna korta jämförelse ger vid handen. I kapitel 3 och kapitel 12 ska jag gå djupare in på vad kvantitativ respektive kvalitativ forskning innebär. I kapitlen 19 och 20 ska jag också ta upp skillnaderna mera i detalj. Det är framför allt ett antal särskiljande faktorer som följer av att en kvantitativ inriktning är kopplad till en positivistisk kunskaps-

syn och att de som ansluter sig till en kvalitativ inriktning tar avstånd från den kunskapssynen. De skillnader som tabell 1.1 visar är med andra ord av grundläggande slag men ändå viktiga.

Kopplingarna mellan de olika drag som kvantitativ respektive kvalitativ forskning uppvisar är emellertid inte så enkla som tabellen eller det senaste avsnittet kan få oss att tro. Även om det kan vara bra att ställa de två strategierna mot varandra, är det viktigt att inte slå in en kil mellan dem och tro att de är oförenliga. Det kan te sig underligt att först ta upp ett antal grundläggande skillnader och sedan antyda att dessa är av ett problematiskt slag. Ett återkommande tema i denna bok är dock att en diskussion om samhällsvetenskapens väsen är lika komplex som det praktiska utövandet av forskningen är i verkligheten. Vi kan hitta generella tendenser, men det handlar bara om just tendenser. I verkligheten blir bilden allt mer komplex i takt med att vi tränger djupare in i frågeställningarna.

Det är till exempel vanligt att beskriva kvalitativ forskning som att den är inriktad på generering och inte prövning av teorier, men det finns exempel på undersökningar där man använt en kvalitativ inriktad forskning för att pröva och inte för att generera en teori. Adler & Adler (1985) ville till exempel studera frågan om huruvida idrottsliga aktiviteter i samband med högre utbildning i USA hade samband med bättre eller sämre studieresultat (en frågeställning som den då aktuella forskningen gav motsägande svar på). Detta är ett exempel på hur man kan utgå från den existerande litteraturen inom ett område och låta denna stå för en form av teori. Den ena forskaren fungerade under fyra år som deltagande observatör i ett idrottsprogram på ett universitet och båda genomförde ingående intervjuer av spelarna, vilka spelades in på band. Resultaten fick dem att dra slutsatsen att idrottsliga aktiviteter under studietiden tenderar att medföra lägre studieprestationer. Anledningen till det är att studenterna efter hand blir

mindre engagerade i de idealistiska målen för en akademisk karriär och att ett flertal faktorer gör att de blir allt mindre intresserade av själva studierna. En student menade till exempel följande:

Om jag var student som de flesta andra skulle jag kunna få bra studieresultat, men när vi spelar på den nivå vi gör här är det omöjligt att få bättre resultat än genomsnittet. Det jag vill just nu är att vara en medelmåttig student ... Det finns helt enkelt inte tid för läsning (Adler & Adler, 1985, s. 247).

Undersökningen visade att en kvalitativ undersökning kan användas för prövning av en teori, även om den vanligtvis förknippas med teorigenerering.

Även om Adler & Adlers studie i huvudsak hade en tolkande ("interpretativ") epistemologisk inriktning när det gällde tonvikten på hur idrottsmännen upplevde sin sociala situation, är det dessutom slående att resultaten uppvisar en objektivistisk och inte någon konstruktivistisk ton. När forskarna till exempel såg studenternas studieprestationer som "i mindre utsträckning bestämda av demografiska faktorer och erfarenheter från gymnasiet och mer av erfarenheter från universitetsstudierna" (a.a., s. 249), förutsätter de en social värld som finns "där ute" och att denna rymmer formella och objektiva egenskaper. Det är ett exempel på kvalitativ forskning i den meningen att undersökningen inte rymmer någon kvantifiering (eller mycket lite av det), men den uppvisar inte samtliga de egenskaper eller utmärkande drag som tabell 1.1 beskriver.

På liknande sätt är den tidigare nämnda undersökningen av Westergaard m.fl. (1989), som rörde effekter av övertalighet, en kvantitativ undersökning i den bemärkelsen att den avsåg att mäta ett stort antal begrepp men inte att pröva några teorier om arbetslöshet eller om sådana påfrestande livshändelser som övertalighet är ett exempel på. Slutsatserna handlade i stället om en förståelse av hur de som varslats reagerade på detta, till exempel i vilken utsträckning de sökte andra

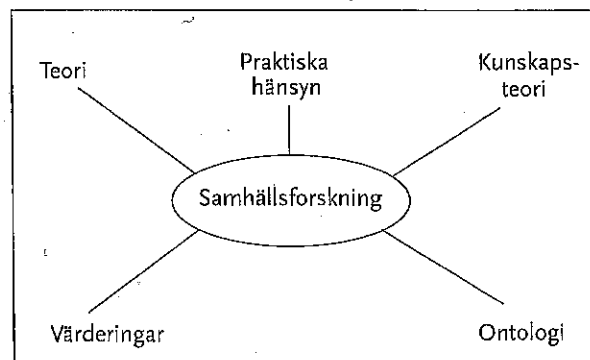
arbeten, hur de bar sig åt för att göra detta och vilken politisk inställning de hade. Vi kan därför se att studien rymmer tolkande drag, trots att det i grunden rör sig om en kvantitativ undersökning.

Den slutsats vi kan dra utifrån detta avsnitt är att kvantitativa och kvalitativa undersökningar står för olika forskningsstrategier och att dessa inriktningar skiljer sig tydligt åt när det gäller vilken roll teorin spelar, vilken kunskapssyn de rymmer och vilka ontologiska ståndpunkter som ingår.

Distinktionen är emellertid inte av ett orubbligt eller benhårt slag, utan olika undersökningar som uppvisar de grundläggande och generella drag som hör till en inriktning kan också rymma drag av den andra inriktningen. Många forskare och författare menar också att de två kan kombineras med varandra i ett övergripande forskningsprojekt, något jag återkommer till i kap. 20.

Faktorer som påverkar hur samhällsvetenskaplig forskning genomförs

Vi börjar nu få en bild som säger att samhällsvetenskaplig forskning påverkas av många olika faktorer. Figur 1.2

Figur 1.2 Faktorer som påverkar samhällsvetenskaplig forskning.

sammanfattar de olika former av påverkan som hittills har berörts och lägger också till två nya, nämligen den roll som värderingar och praktiska hänsyn spelar.

Värderingar

Värderingar speglar forskarens personliga åsikter eller känslor. Vid en första anblick kan man förvänta sig att en samhällsforskare ska vara värderingsfri och objektiv i sin forskning. Helst skulle man vilja påstå att en forskning som bara är en spegling av personliga åsikter och förutfattade meningar inte ska anses giltig eller vetenskaplig, eftersom den styrs av subjektiva faktorer. Men en sådan uppfattning blir idag allt mindre vanlig. Émile Durkheim (1858–1917) menade att en följsats av hans tes att man ska betrakta sociala fakta som ting var att "alla förutfattade meningar måste bort" (Durkheim, 1938, s. 31). Eftersom värderingar utgör en form av förutfattade meningar gick hans uppmaning implicit ut på att man skulle ha dem under kontroll då man forskade. Den ståndpunkten är inte särskilt trovärdig i dagens läge, eftersom man blivit allt mer medveten om att det är omöjligt för en forskare att ha en fullständig kontroll över sina värderingar. De kan dyka upp överallt i forskningsprocessen, bland annat under följande faser:

- valet av forskningsområde,
- utformningen av de frågeställningar som ska utforskas,
- valet av metod(er),
- utformningen av undersökningsdesign och tekniker för datainsamling,
- genomförandet av datainsamlingen,
- analysen av data,
- tolkningen av data,
- slutsatserna.

Det finns därför ett stort antal tillfällen då förutfattade meningar och värderingar kan störa forskningsprocessen. Värderingar kan dyka upp när som helst i en undersökning. Forskaren kan under forskningens gång utveckla en känsla eller en form av sympati (som inte var för handen från början) för de människor som studeras. Det är till exempel vanligt att forskare som arbetar utifrån en kvalitativ forskningsstrategi, framför allt om de använder sig av deltagande observation eller djupgående intervjuer, utvecklar en personlig närhet till eller en känsla av samhörighet med de människor som studeras – ibland i sådan utsträckning att de har svårt att skilja sin roll som samhällsforskare från de åsikter och attityder som de studerade individerna har.

Denna benägenhet kan förstärkas av det som Becker (1967) menade vara typiskt för sociologer, nämligen att de ofta har en positiv inställning till svaga och förtryckta grupper. Forskarna kan dock ibland ställa sig negativa till de grupper som studeras. Ett exempel på det är socialantropologen Colin Turnbull (1973) som rapporterade om resultaten från sina studier av ett afrikanskt stamfolk som kallades ik. Turnbull var bestört över det han sett: en kärlekslös (och för hans del föga tilldragande) stam som lät sina unga och gamla medlemmar dö. Även om Turnbull kunde visa på de faktorer som lett fram till detta sakernas tillstånd, var han ärlig i sin avsky för det han hade bevittnat, framför allt under den första tiden i stammen. Den sortens avsky är emellertid en produkt av västerländska värderingar som rör familjen och som förstas kan ha påverkat hans uppfattning och tolkning av det han mötte (något som han själv också var medveten om).

En annan ståndpunkt när det gäller frågan om värderingar och skevheter är att man inser att forskningen inte kan vara värderingsfri och att man därför bör säkerställa att det inte finns någon *okontrollerad* inverkan från värderingar i forskningsprocessen. Man ska därför stärka medvetenheten genom att reflektera över

sammanfattar de olika former av påverkan som hittills har berörts och lägger också till två nya, nämligen den roll som *värderingar* och *praktiska hänsyn* spelar.

Värderingar

Värderingar speglar forskarens personliga åsikter eller känslor. Vid en första anblick kan man förvänta sig att en samhällsforskare ska vara värderingsfri och objektiv i sin forskning. Helst skulle man vilja påstå att en forskning som bara är en spegling av personliga åsikter och förutfattade meningar inte ska anses giltig eller vetenskaplig, eftersom den styrs av subjektiva faktorer. Men en sådan uppfattning blir idag allt mindre vanlig. Émile Durkheim (1858–1917) menade att en följsats av hans tes att man ska betrakta sociala fakta som ting var att "alla förutfattade meningar måste bort" (Durkheim, 1938, s. 31). Eftersom värderingar utgör en form av förutfattade meningar gick hans uppmaning implicit ut på att man skulle ha dem under kontroll då man forskade. Den ståndpunkten är inte särskilt trovärdig i dagens läge, eftersom man blivit allt mer medveten om att det är omöjligt för en forskare att ha en fullständig kontroll över sina värderingar. De kan dyka upp överallt i forskningsprocessen, bland annat under följande faser:

- valet av forskningsområde,
- utformningen av de frågeställningar som ska utforskas,
- valet av metod(er),
- utformningen av undersökningsdesign och tekniker för datainsamling,
- genomförandet av datainsamlingen,
- analysen av data,
- tolkningen av data,
- slutsatserna.

Det finns därför ett stort antal tillfällen då förutfattade meningar och värderingar kan störa forskningsprocessen. Värderingar kan dyka upp när som helst i en undersökning. Forskaren kan under forskningens gång utveckla en känsla eller en form av sympati (som inte var för handen från början) för de människor som studeras. Det är till exempel vanligt att forskare som arbetar utifrån en kvalitativ forskningsstrategi, framför allt om de använder sig av deltagande observation eller djupgående intervjuer, utvecklar en personlig närhet till eller en känsla av samhörighet med de människor som studeras – ibland i sådan utsträckning att de har svårt att skilja sin roll som samhällsforskare från de åsikter och attityder som de studerade individerna har.

Denna benägenhet kan förstärkas av det som Becker (1967) menade vara typiskt för sociologer, nämligen att de ofta har en positiv inställning till svaga och förtryckta grupper. Forskarna kan dock ibland ställa sig negativa till de grupper som studeras. Ett exempel på det är socialantropologen Colin Turnbull (1973) som rapporterade om resultaten från sina studier av ett afrikanskt stamfolk som kallades ik. Turnbull var bestört över det han sett: en kärlekslös (och för hans del föga tilldragande) stam som lät sina unga och gamla medlemmar dö. Även om Turnbull kunde visa på de faktorer som lett fram till detta sakernas tillstånd, var han ärlig i sin avsky för det han hade bevittnat, framför allt under den första tiden i stammen. Den sortens avsky är emellertid en produkt av västerländska värderingar som rör familjen och som förstas kan ha påverkat hans uppfattning och tolkning av det han mötte (något som han själv också var medveten om).

En annan ståndpunkt när det gäller frågan om värderingar och skevheter är att man inser att forskningen inte kan vara värderingsfri och att man därför bör säkerställa att det inte finns någon *okontrollerad* inverkan från värderingar i forskningsprocessen. Man ska därför stärka medvetenheten genom att *reflektera över*

den påverkan sådana faktorer kan utöva. Turnbull uttrycker detta på följande sätt i sin bok om ikerna (1973, s. 13):

Läsaren har rätt att veta något om de mål, förväntningar, förhoppningar och attityder som författaren har med sig ut på fältet, eftersom dessa säkerligen påverkar inte enbart hur han uppfattar saker och ting utan också vad han lägger märke till.

Forskarna har i sina rapporter blivit allt mer benägna att varna läsarna för eventuella skevheter och bakomliggande antaganden och för hur dessa kan ha påverkat resultaten. Vi har sedan mitten av 1970-talet allt oftare kunnat se insiderrapporter om hur en undersökning egentligen genomfördes eller "hur det egentligen var", till skillnad från den generella bild som läroböcker i vetenskaplig metod (bland annat den här boken) ger. Sådana rapporter antar ofta formen av "bekännelser", och en del av dessa styrs av författarens villighet att vara öppen när det gäller hans eller hennes personliga fördomar och andra skevheter. Jag återkommer till detta i kapitel 21.

Ytterligare en infallsvinkel är att argumentera för en medvetet värdeladdad forskning. Den vägen väljer vissa feministiska författare som menar att det bara är sådan kvinnoforskning som är *för* kvinnor som är förenlig med kvinnornas mer generella politiska behov. Mies (1993, s. 68) har hävdad att det postulat som innebär en värderingsfri forskning, neutralitet och opartiskhet gentemot undersökningspersonerna "i den feministiska forskningen ska ersättas med en *medveten partiskhet*, som kan uppnås via en partiell identifiering med de individer som studeras".

De feministiska idéerna när det gäller värderingar går emellertid längre än så. Det fanns i början av 1980-talet flera feministiska forskare som menade att de principer och tillvägagångssätt som förknippades med kvantitativ forskning var oförenliga med feministisk forskning om kvinnor. För forskare som Oakley (1981) var kvantitativ

forskning intimt lierad med det manliga värde rörande kontroll som finns i denna forskningsstrategis generella inriktning – kontroll över respondenten och kontroll över den situation eller kontext där forskningen genomförs. Dessutom uppfattades forskningsprocessen som enkelriktad och att forskarna hämtade information från de individer som studerades utan att lämna särskilt mycket (oftast inget alls) i gengäld. För många feminister gränsade en sådan strategi till exploatering, vilket var oförenligt med feminismens värden rörande systemskap och icke-hierarkiska relationer mellan kvinnor.

Motviljan mot kvantitativ forskning resulterade bland de feministiska forskarna i en viss förkärlek för kvalitativa studier. Kvalitativ forskning uppfattades inte bara som mer överensstämmande med feminismens värderingar utan ansågs också vara mer användbar och lättare att anpassa efter dessa värderingar. Den feministiska kvalitativa forskningen kom således att förknippas med ett synsätt där forskaren undvek en värdeneutral inställning och engagerade sig i de studerade individerna som människor, inte bara som respondenter som utsattes för ett eller annat datainsamlingsinstrument.

Utifrån den feministiska ståndpunkten avseende både kvantitativ och kvalitativ forskning framgår det tydligt hur olika värderingar får konsekvenser för hur man ska studera sociala företeelser. På senare tid har emellertid feministernas attityd till kvantitativ forskning mjuknat något. Flera författare har visat på den praktiskt genomförbara och acceptabla roll som kvantitativ forskning kan spela, framför allt om den tillämpas i kombination med kvalitativt inriktad forskning (Jayaratne & Stewart, 1991; Oakley, 1998). Jag återkommer till denna frågeställning i kapitlen 12, 19 och 20.

Det finns således olika ståndpunkter när det gäller värderingar och värderingsfrihet. Det är numera allt mer sällan som författare ansluter sig till uppfattningen att objektivitetsprincipen kan omsättas i praktiken. Kvantitativa forskare verkar ibland skriva på ett sätt som

kan rymma en antydning om att de är objektiva (Mies, 1993), men vi vet faktiskt inte i vilken grad de ställer upp på ett sådant objektivitetskrav. Man blir idag allt mer medveten om de begränsningar som objektiviteten rymmer, och några av de självsäkra – för att inte säga naiva – utsagor om detta (till exempel Durkheims) har man tagit avstånd från.

Värderingar kan vara av relevans för det praktiska genomförandet av en undersökning på ytterligare ett sätt, nämligen att man ska följa vissa etiska regler eller principer (en frågeställning som jag återkommer till i kapitel 22).

Praktiska faktorer

Vi får inte glömma bort den betydelse som praktiska frågor och hänsyn spelar när det gäller hur en konkret undersökning ska eller kan utföras. Det finns ett antal dimensioner förknippade med detta. För det första måste val av forskningsstrategi, undersökningsdesign och metod avpassas efter den specifika frågeställning eller problemformulering man arbetar utifrån. Om man är intresserad av att få fram den relativa betydelse som ett antal orsaker till en social företeelse har, är det mest sannolika att en kvantitativ strategi kommer att passa bäst, eftersom mätning eller klagörande av orsaker är grundtanken i en sådan strategi (det kommer att framgå av nästa kapitel). Om man i stället är intresserad av vilken världsbild eller livssyn medlemmarna i en bestämd social grupp har, passar en kvalitativ strategi bättre för att fånga individernas uppfattningar och tolkningar av den verklighet de lever i.

Om en forskare är intresserad av ett tema eller ämnesområde som det i grunden inte finns någon tidi-

gare forskning om, kan en kvantitativ strategi vara svår att tillämpa, eftersom det i så fall inte finns någon tidigare teori eller litteratur utifrån vilken man kan ställa upp hypoteser eller rikta in sin forskning. Ett mer explorativt angreppssätt är i så fall att föredra och i en sådan situation kan en kvalitativ strategi passa forskarens behov bättre, eftersom den brukar förknippas med teorigenerering (och inte med teoriprövning, se tabell 1.1) och med en förhållandevis ostrukturerad syn på undersökningsprocessen (se kapitel 12).

En annan dimension rör vilket slags tema och vilka slags människor som ska undersökas. Om forskaren till exempel behöver studera individer eller grupper som sysslar med olaglig verksamhet, till exempel våldshandlingar (Patrick, 1973), snatterier (Ditton, 1977) eller droger (P.A. Adler, 1985), är det inte särskilt troligt att en surveyundersökning skulle inge de aktuella personerna någon större tillit eller skapa den positiva relation som krävs för att få fram riktig information. Det är därför inte förvånande att de som forskat om sådana teman har valt en kvalitativ strategi. Det är till skillnad från detta inte sannolikt att den hypotes som man utgick ifrån i den forskning som beskrevs i temaruta 1.5 skulle kunna ha prövats med en kvalitativ metod som deltagande observation.

Även om praktiska faktorer kan tyckas vara tämligen triviala och ointressanta i jämförelse med den upphöjda värld, där vi hittar filosofiska diskussioner om kunskapssyn och ontologiska frågor, är dessa faktorer viktiga. All samhällsvetenskaplig forskning skapas utifrån spännvidden mellan det ideala och det genomförbara. Därför är det många omständigheter som inbegrips vid olika beslut om hur man på bästa sätt ska gå till väga och som därmed påverkar frågeställning, undersökningspersoner och krav på forskaren.

Viktiga teman i kapitel 1

- Kvantitativ och kvalitativ forskning utgör olika angreppssätt när det gäller samhällsliga undersökningar och rymmer viktiga kunskapsteoretiska och ontologiska frågeställningar.
- Teori kan beskrivas som något som föregår den praktiska forskningen (som vid kvantitativa undersökningar) eller som något som blir en följd av den (som vid kvalitativa studier).
- Kunskapsteoretiska frågor är ständigt aktuella vid val av forskningsstrategi, och de kommer i hög grad att röra vad som passar bäst – en naturvetenskaplig modell (främför allt positivismen) eller en tolkande, fenomenologisk modell.
- Ontologiska frågeställningar (som rör objektivism kontra subjektivism) står också för viktiga dimensioner när det gäller distinktionen mellan kvantitativ och kvalitativ forskning.
- Värderingar kan vid olika tillfällen påverka forskningsprocessen.
- Praktiska frågor när det gäller metodval är också av vikt.
- Feministiska forskare har tenderat att föredra ett kvalitativt synsätt, även om det finns vissa faktorer som tyder på en förändrad inställning om detta.